

Kürt Kùltüründe Aşağıdan Barış, Erkeklik ve Aşiret(çiliğ)i Bir Arada Düşünmek

Yazar: Safiye Ateş Burç | 14 Şubat 2021

Dr. Safiye Ateş Burç[1]

Çatışma çözümü ve barış çalışmaları literatüründe, uzun yıllar boyunca klasik liberal barış inşası olarak kabul gören, çağdaş barış yapımı yöntemleri benimsenmiştir. Kuzey İrlanda'dan Güney Afrika'ya, Guatemala'dan Afganistan'a birçok örnek olayda standartlaştırılmış bu yöntemler kullanılmıştır ve kullanılmaya belli ölçülerde devam edilmektedir. Ancak özellikle 21. yüzyılın başından itibaren *kùltüre özgü olan*, dolayısıyla kolayca *uygulanabilir* ve *maliyeti görece daha az* olan yerli ve geleneksel barış yapımı yöntemleri yeniden keşfedilmeye ya da sözcüğün gerçek anlamıyla yeniden anlam bulmaya başlamıştır[2]. Böylece günümüzde *yerel barış yapımı (local peacemaking)* kavramı güçlenmiştir. Her çatışmanın kendine has bir karakteri olduğu gerçekliğinden hareketle denilebilir ki; çatışmanın içine doğup büyüdüğü kültürel alan[3], o olaya has çatışma çözümü yönteminin de hayat bulduğu yerdir.

Aşağıdan barış yaklaşımları (bottom-up peacebuilding)[4]olarak kurgulanabilecek yerel arabuluculuk yöntemleri, geleneksel yaklaşımlar vs. hem belli stratejiler ve taktikler eşliğinde çatışmayı çözmeye

çalışan klasik yöntemlerin dışında bir yerin varlığına işaret etmekte hem de yerel halkın duygularına hitap ederek insanların ön yargılarını kırmak için bir yol göstermektedir. Dolayısıyla aşağıdan kurgulanan barış, duygu tatminini sağlayan ve bu şekilde, çatışan tarafların müzakere aşamasına geçmesini kolaylaştıran bir yapıya sahiptir. Her kültürün kendi içinde farklı uzlaşma yöntemleri muhakkak vardır, ancak bunların açağa çıkarılması ve dile getirilmesi onları daha görünür kılmakta, bu açıdan da yerel barışı konuşmak bir zorunluluğa işaret etmektedir. Peki Kürt kültüründe hangi yerel barış yapımı yöntemleri nasıl ve hangi motivasyonlarla uygulanmaktadır? İşte bu yazıda toplumsal cinsiyet bakış açısıyl Kürt kültüründe önemli bir yer teşkil eden, aşiret tipi örgütlenme ve aşağıdan barışın imkânı tartışılmaktadır.

Kürt Aşiretlerinin Çatışma ve Barışma Pratikleri

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki her kalıcı barış yapımı, uğraşı ve empati gereken zorlu bir sürece denk düşer. Ancak yerelin bilgisine hâkim olduğunuzda ve oradaki kültürel kodları çözebildiğinizde çatışmayı daha iyi analiz edebilir ve hangi yöntemin en etkili yöntem olduğunu daha kolay sezebilirsiniz. Ayrıca kültüre özgü uzlaşı pratikleri, nesilden nesile aktarıldığı için yerel halk tarafından meşru kabul edilmektedirler. Yani aşağıdan barış yaklaşımları yerel meşruiyete sahip, dolayısıyla kolayca uygulanabilir, katılımcı, düşük maliyetli ve sürdürülebilir yaklaşımlardır. Ancak tüm handikaplarına rağmen klasik barış yapımı yöntemlerini tamamen işlevsiz; yine tüm avantajlarına rağmen aşağıdan barış yaklaşımlarını ise mevcut problemleri ortadan kaldıran sihirli bir formül gibi düşünmemek gerekir. Çünkü yerel yöntemler, bazı durumlarda barış yapımı adına belli sıkıntıları doğuran ya da devam ettiren mekanizmalara dönüşebilmektedir[5]. Örneğin yerel barış pratikleri bazen fazlasıyla muhafazakâr ya da erkek egemen olabilmekte ve gücün tek bir sınıfın elinde toplanmasının aracı haline gelebilmektedir. Tıpkı Kürt aşiretlerinin yerel barışma pratiklerinin erkekler arası bir arenada, erkekler arası bir anlaşmayla ve yine erkekler arası kabul edişle uygulanması gibi.

Kürt aşiretleriyle ilgili önemli bilgiler üreten Fredrich Barth'tan Edmund Leach'e, şeref Xan'dan İsmail Beşikçi'ye, Ziya Gökalp'ten Ahmet Özer'e birçok araştırmacı, yüzyıllardır devam eden aşiretler arası ve aşiret içi çatışmaların, Kürt toplumunun gündelik hayatından siyasal alanına kadar birçok farklı mekânı şekillendirdiğini göstermektedir. Çünkü Kürtlerde (ve esasında Ortadoğu'daki diğer birçok aşiretli grupta) *kan davası* gibi çatışmalar kişiler arası değil gruplar arasıdır. Yani X aşiretinden biri, Y aşiretine mensup biri tarafından öldürüldüğünde, mesele tamamen o iki kişi arasındaki şahsi bir durumdan kaynaklansa dahi çatışma her iki aşiretin tüm bireylerini, hatta o toplumun tümünü kapsar. *Kısasa kısas (tit for tat)* ve *intikam*, tüm bireylerin yaşamını sarar. Böylece alışveriş yapılan marketten gidilen kahveye, düğünden taziyeye, tutulan partiden birlikte hareket edilen dini cemaate tüm alanlar bu yerel çatışmanın etkisi altına girer. Yani kan davasının olduğu bölgenin tamamı artık bir çatışma (hem fiziksel hem de sembolik çatışma) mekanıdır. Kürt aşiretlerinde çatışmanın çok yönlü, kesişimsel ve geniş bir alanı kapsamasından dolayı yine yüzyıllardır devam eden barışma pratikleri de çok önemli ve ayrıntı gerektiren ritüelistik bir yapıya sahiptir. Gelenekselleşen bu barış yöntemlerinin varlığı, cinsiyetçilikten arındırıldığı takdirde Kürtlerde (özellikle aşiretler arasında) toplumsal barışın sağlanması çok kıymetli bir yerde durmaktadır. *Fasl/dawa* (arabulucuların çatışma çözümü sürecine verilen isim), *barış yemeği (nanê ařitiyê)* ve *bêj(ř)* Kürdi yerel barış yöntemlerinin en bilinenlerindendir[6].

Fasl/Dawa (Güçlü Arabuluculuk Süreci)

Kürt kültüründe aşiretler arasında uygulanan ancak zamanla aşiretli olmayan bireylerin/grupların arasındaki sorunların çözümü için de başvurulan başlıca yerel mekanizma, güçlü arabuluculuk sistemidir. Bölgedeki kanaat önderlerinin, belli siyasi grupların temsilcilerinin, mülki amirlerin, şeyhlerin ya da *rûsipî* denilen yaşlı ve bilge insanların oluşturduğu arabuluculuk heyetleri, Kürt toplumunun sahip olduğu en önemli, etkili ve yaygın yerel barış yapımı ya da aşağıdan barış

yöntemlerindedir. Bu heyetlerin çatışmayı çözme süreçlerine *fasl/dawa* denmektedir. *Dawada* arabuluculuk yapan kişiler, çatışmalı tarafların ve bölgede yaşayanların saygı duyduğu, objektif karar alma yeteneğine güvendikleri kişilerdir. Ancak bazen çok güçlü aşiret liderlerinin o güçlerini ya da otoritelerini kullanarak kendi aşiretlerindeki kavgalı kabileleri barıştırdığı görülmektedir. Son zamanlarda ise aşiretler adına açılan derneklerin kendi aşiretlerindeki mikro çatışmaları çözmek için devreye girdikleri, bunun için de yine aşirette saygı duyulan, sözüne güvenilen liderlerden, yaşlılardan ve bazen de üniversite okumuş gençlerden bir ekip kurup arabuluculuk yaptıkları bilinmektedir. Yukarıda da belirttiğim gibi arabuluculuk süreci, özellikle günümüzde aşiretli olmayan toplulukları da içine alacak şekilde genişlemiştir. Yerel iktidara sahip Kürt partilerin temsilcilerinin, toplumsal çatışmaları çözmek için devreye girmeleri, örneğin arazi kavgaları vb. meso (orta büyüklükteki) çatışmalarda uzlaşma sürecine dahil olmaları sık rastlanan bir durumdur. İstisnalar saklı kalmak koşuluyla söz konusu arabuluculuk heyetlerinde yer alan kişilerin büyük çoğunluğu erkeklerden oluşur. Mülki idari amir kadınsa ya da sürece dahil olan siyasal parti temsilcileri kadınsa, o zaman heyetlerin içinde kadının varlığı mümkün olmaktadır. Lakin burada iktidar, toplumsal cinsiyetlendirilmiştir. Dolayısıyla söz konusu kadınlar, temsil ettikleri gücün varlığını göstermektedirler, kadınlıklarını değil.

Barış Yemeği (Nanê Aşitiyê)

Barış yemeği, kan davasının çözümlenmesi için arabulucuların sürdürdüğü müzakerelerin başarıyla sonuçlanmasından sonra taraflar arasındaki barışın, tüm bölge halkına duyurulması için kalabalık bir şekilde yenen yemektir. Amacından dolayı yemeğin tüm ayrıntıları önceden ve etraflıca düşünülür; hangi tarafın yaşam alanında barış yemeğinin yeneceği, kimlerin bu yemeğe davet edileceği, yemek öncesinde edilen duaların ve *Kur'an*'ın altından kimlerin geçeceği, yemeğin günü, o gün hangi yemeklerin pişeceği, sofradaki oturma düzeni vs. her şey özenle ve detaylıca belirlenir. Çünkü bu pratiklerin hepsinde "çatışma" potansiyel olarak varlık gösterir. Örneğin barış yemeği sofrasında ev sahibi baş köşede değil, ortada bulunur ki diğer taraftan üstün gözükmesin. Yemekler büyük tepside servis edilir, birden fazla kişi aynı tepside yer ki, böylece davete katılanların aklına kendi tabaklarında bir sıkıntı (daha az itibarlı görünmekten zehirlenmeye kadar) olup olmadığı gelmesin. Ayrıca neredeyse tüm aşiretlerde ve çok uzun yıllardır barış yemeği menüsü aynı şekilde hazırlanmaktadır: piriç, üstüne haşlanmış büyük etler, kelle, ayran ve bazen salata ile tatlı. Yemek için kestirilen küçük ya da büyükbaş hayvan sayısı ise aşiretin görkemini ve gücünü temsil eder.

Bêş/Bêj (Kan Parası)

Kürt aşiretleri arasında kan parası olarak bilenen *bêş/bêj* de yine, olumlu seyreden müzakereler neticesinde zarar gören tarafın ailesine ödenmesi kararlaştırılan maddi bir karşılıktır. Bu para, kan davasını başlatan aşiretin her ailesinden belli ölçülerde alınır. Yani tıpkı çatışma gibi çatışma çözümü de sadece zarar verenin ailesini ilgilendirmez. Genellikle kadın kaçırma meselelerinde, ama aynı zamanda kan davalarında da karşımıza çıkan kan parası, ailelerin ekonomik durumuna göre tüm aşirete paylaşılır ve uygun zamanda bu para toplanıp arabulucular vasıtasıyla karşı aşirete teslim edilir. Bu süreç de tamamen erkekler arasında yaşanır. Kadınlar, aşiretçiliğin sınırlarını belirlediği aşağıdan barışın neredeyse hiçbir aşamasında görünür değildir. Yalnız, yine bir *bêj* yaklaşımı olarak değerlendirilebileceğimiz *kan bedeli evliliği*nde kadının dahli söz konusudur. Ancak burada da kadın, *diyet* olarak anlamlıdır. Çatışmanın başlamasına sebebiyet veren aileden bir kadın (öldürenin kız kardeşi, kızı vs.), öldürülen kişinin ailesinden bir erkeğe kanın bedeli olarak verilir. Bu yöntemle iki taraf arasındaki sıcak çatışma engellenmiş olur. Ancak evlenen kadın artık ailesiyle görüşürülmez.

Kürt toplumunda erkeklik, aşiretçilikle birlikte düşünülmesi elzem bir kavram olduğu için bu sosyal yapının tüm pratikleri de erkek egemen olmakta ve toplumsal düzen erkeklik lehine işlemektedir. Ve nasıl ki yerel çatışmalar; ilgili bölgedeki erkekliği şekillendiren, ona özgü normları keskinleştiren bir süreçse, yerel barış yapımı da erkekliğin sergilendiği ve yeniden üretildiği pratikler bütünüdür.

Raewyn Connell ve James W. Messerschmidt'in çalışmalarında vurguladıkları toplumsal cinsiyet ilişkileri, aşiretlinin tüm sosyal hayatına yayıldığı için aşiret tipi örgütlenmelerde herkesin cinsiyet rolü bellidir. Çatışma ve barışma süreçlerinde bu roller keskinleşirken neredeyse kimse rolünü sorgulamaz ve ona karşı çıkmaz. Barışma pratiklerinin, erkekler arası bir diyalogla yine erkekler arası bir oyuna dönüşmüş olmasının sebebi de bu. Kadınlık rolünü devam ettiren kadınlar; mutfakta yemek hazırlığında ve genellikle pasif bir konumda bulunurken bazen kurbanı dönüşür, bazen bağlı bulunduğu eril gücü (kocası, kardeşi, aile büyüğü vs.) sağlamlaştırma uğraşına girer, bazen de yok olur (hiç görünmez). Erkekler ise çatışmayı çözerken dahi "erkek"tir. Çatışan iki tarafın görüşen temsilcileri erkektir, barış yemeğinde tarafları temsil edenler erkektir, sözü veren ve sözüne sadık kalması gereken erkektir, arabulucu erkektir (üstelik toplumsal cinsiyetin kurguladığı erkekliktir bu). Yine aşiretler arası çatışmalarda çatışmaların katalizörlüğünü toplumsal cinsiyetle ilişkilendirilen değerler yapar: onur, şeref, haysiyet, şan vs. Ve bu değerlerin çiğnenmesi erkekliğin, aşiretin namusunun çiğnenmesi olarak görülür. Yani esasında aşiret de erkektir. Kadınların bu sürece dahil olması ise hem bir gereklilik (çünkü böylece aşağıdan barış mekanizmalarının erkeklik lehine sürdürdüğü pratikler dönüştürülebilir) hem de zorunluluktur (çünkü toplumsal çatışmalardan direkt ya da dolaylı en fazla etkilenenler çocuklar ve kadınlardır). Bunun nasıl olması gerektiği üzerine hep birlikte kafa yormak gerektiği kesin, ama kim bilir, belki de aşiretlerin yerel barış yapımı pratiklerindeki etkinliği kırılırsa kadınlar da bu süreçlere daha kolay dahil olabilir!

[1] Mardin Artuklu Üniversitesi/ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

[2] Mac Ginty, Roger, 2008b: "Traditional and Indigenous Approaches to Peacemaking", in: Darby J., Mac Ginty, R. (Eds), *Contemporary Peacemaking: Conflict, Peace Processes and Post-War Reconstruction*. (London: Palgrave Macmillan), s.121.

[3] Mac Ginty, Roger, 2008a: "Indigenous Peace-making Versus the Liberal Peace", in: *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*. 43(2), s.141.

[4] Öjendal, Joakim; Hanna Leonardsson; Martin Lundquist, 2017: *Local Peacebuilding-Challenges and Opportunities*. (University of Gotenburg Report, No.5, Stockholm).

[5] Mac Ginty, Traditional and Indigenous, s.120.

[6] Ateş Burç, Safiye, 2021: "Traditional Conflict and Peacemaking Processes: The Case of Kurdish Tribes in Mardin, Turkey", In: Oswald Spring Ú., Brauch H.G. (Eds), *Decolonising Conflicts, Security, Peace, Gender, Environment and Development in the Anthropocene*. (Cham: Springer). https://doi.org/10.1007/978-3-030-62316-6_13.

Barışı Radikalleştirmek yazı dizisi-5

Editör: Mehtap Tosun & Yasin Sunca

Redaksiyon & Son Okuma: Merve Fidan & Sevcan Tiftik

Bu blog yazısı Haklara Destek Programı kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır. İçeriğin sorumluluğu tamamıyla Demokrasi, Barış ve Alternatif Politikalar Araştırma Derneği'ne aittir ve Avrupa Birliği'nin ve/veya Haklara Destek Programı'nın görüşlerini yansıtmamaktadır.

